

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА**

Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

**Методичні вказівки та рекомендації для вивчення навчальної
дисципліни для здобувачів для третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право»**

**ОДЕСА
2022**

УДК 341(076)
Т338

Рецензенти:

Миколенко О. І., докт. юрид. наук, професор, завідувач кафедру адміністративного та господарського права

Стрельцова Є. Д., докт. юрид. наук, доцент, завідувачка кафедру загальноправових дисциплін та міжнародного права

Рекомендовано до друку Вченою Радою економіко-правового факультету
(Протокол № 2 від 5 вересня 2022 р.)

Т338 Теорія та практика міжнародної правотворчості: методичні вказівки та рекомендації для вивчення навчальної дисципліни для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти галузі знань 081 «Право» [електронний ресурс] / О. О. Нігрєєва – Одеса, 2022. 28 с.

У методичних вказівках наведено основні положення до вивчення дисципліни «Теорія та практика міжнародної правотворчості» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право». Основна мета рекомендацій – надати методичну допомогу здобувачам вищої освіти у підготовці та вивченні дисципліни на аудиторних заняттях та у процесі самостійної роботи. Матеріал представлено у розрізі змістових модулів та тем.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Зміст лекцій, плани практичних занять, методичні вказівки для самостійної роботи здобувачів.....	6
Контрольні питання з навчальної дисципліни.....	20
Список рекомендованих джерел для вивчення навчальної дисциплін.....	21
Методи навчання та система контролю знань.....	24
Форма контролю та методи оцінювання	24
Розподіл балів, які отримують здобувачі.....	27

ВСТУП

Метою дисципліни є надання здобувачові ґрунтовних теоретичних знань щодо процесу міжнародної правотворчості та вироблення навичок їхнього практичного застосування. Це необхідно для здійснення сучасних наукових досліджень у межах галузей не тільки міжнародного, але й національного права, адже наразі розроблення ефективного та якісного національного законодавства майже не можливе без урахування положень міжнародних договорів, рішень міжнародних організацій та судів, які регулюють відповідні відносини на міжнародному рівні.

Завданнями дисципліни є:

- опанування здобувачами інструментарію науки міжнародного права;
- вивчення загальних положень сучасного міжнародного права, які вступають у взаємодію із національною правовою системою;
- розвиток навичок роботи з першоджерелами, зокрема, міжнародними договорами, законами України, як-то: розуміння здобувачами основних понять, орієнтація у змісті договору, закону, його тлумачення;
- формування у здобувачів вміння комплексного та глибокого аналізу спірних та проблемних ситуацій взаємодії двох систем;
- розуміння здобувачами основних тенденцій процесу взаємодії міжнародного права із національним правом.

Міжнародне право взагалі та курс «Теорія та практика міжнародної правотворчості» зокрема являють собою досить складні навчальні дисципліни. Це обумовлено великим обсягом матеріалу, що його мають засвоїти здобувачі. Крім того, багато положень міжнародного права є дискусійними, що, як наслідок, спричиняє наявність різних, а іноді й цілковито протилежних точок зору з одного питання. Отже, у процесі вивчення курсу принципову роль відіграють лекційні заняття, у рамках яких здобувачі за допомогою викладача знайомляться з найважливішими положеннями міжнародного права, що вступають у взаємодію із національною правовою системою, та можуть зорієнтуватись у розумінні складних дискусійних тем та питань. Більш поглибленому вивченню та засвоєнню матеріалу сприяють практичні заняття, основний час яких присвячується розв'язанню задач із міжнародного права та написанню тестових контрольних робіт. Для якісного вивчення та закріплення матеріалу вкрай необхідною є наполеглива самостійна робота здобувача. Задля полегшеного структурованого опанування навчальною дисципліною здобувачі мають користуватися питаннями для самостійної роботи та заліку, наведеними у посібнику. Результати їхньої роботи над завданнями, запропонованими для самостійного розв'язання, повинні бути викладені у письмовій формі. Здобувачі надають їх для перевірки викладачу, що враховує

отримані ними бали при заліковому оцінюванні. Корисним для вивчення матеріалу є також надання відповідей на питання запропонованої модульної контрольної роботи, що має зорієнтувати та підготувати здобувача для написання комплексної контрольної роботи наприкінці курсу. Звісно, що у процесі самостійної підготовки здобувачі повинні користуватися не тільки курсом лекцій, але й підручниками та іншими джерелами, зазначеними у списку рекомендованої літератури. Підсумковою формою контролю знань є залік.

Вимоги до знань і умінь:

А) знати:

- основні положення теорії міжнародного публічного права, чинне законодавство України, що стосується укладання міжнародних договорів, наукові підходи до взаємодії міжнародного та національного права;
- перелік джерел міжнародного права, їх визначення та особливості;
- особливості процесу міжнародної нормо- та правотворчості, етапи та суб'єктів правотворчості;
- роль «первинних» та «вторинних» джерел міжнародного права у формуванні його нормативного масиву

Б) уміти:

- орієнтуватися у сучасних підходах до джерельної бази міжнародного права;
- коректно застосовувати міжнародно-правову юридичну термінологію;
- розрізняти міжнародні акти юридично обов'язкового та необов'язкового характеру;
- розуміти особливості міжнародної звичаєвої правотворчості;
- ефективно та доречно користуватися міжнародними актами при проведенні наукових досліджень.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ, ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ

Тема 1. Поняття та особливості міжнародної правотворчості

Лекція

Загальна характеристика міжнародного публічного права та визначення його особливостей у порівнянні із внутрішньодержавним правом. Розрізнення за предметом, об'єктами, суб'єктами, джерелами, способом утворення та забезпечення дії норм. Поняття міжнародної правотворчості,

характеристика міжнародної правотворчості як юридичного процесу. Принципи міжнародної правотворчості та її види. Міжнародний нормотворчий і міжнародний правотворчий процеси. Етапи міжнародного правотворчого процесу. Суб'єкти міжнародної правотворчості.

Практичне заняття

1. Поняття міжнародної правотворчості.
2. Принципи міжнародної правотворчості та її види.
3. Міжнародний нормотворчий і міжнародний правотворчий процеси.
4. Етапи міжнародного правотворчого процесу.
5. Суб'єкти міжнародної правотворчості.

Контрольні запитання до практичного заняття

1. Які відмінності міжнародної та національної правотворчості?
2. У чому відрізняється право- та нормотворчість у міжнародному праві?
3. Визначити суб'єктів міжнародної право- та нормотворчості.
4. Хто приймає участь у міжнародній звичаєвій правотворчості?

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Незважаючи на те, що міжнародне право сформувалося під впливом саме національного права та на їх тісний взаємозв'язок у сучасний період, між цими двома системами існують значні відмінності, які стосуються предмета, об'єктів, суб'єктів, джерел, способу утворення та забезпечення дії норм.

Норма міжнародного права є первинним, базовим елементом всієї системи міжнародного права. Нормам міжнародного права властива більшість рис норм національного права, однак є в них і дуже суттєві відмінності, які, зокрема, стосуються, структури, порядку утворення та забезпечення.

На особливу увагу заслуговує питання правотворчості у міжнародному праві. Ця тема є однією з найбільш складних для вивчення, адже процес міжнародної правотворчості не є чітко регламентованим та викликає безліч запитань як теоретичного, так і практичного характеру. Як наслідок, у науці міжнародного права також відсутня єдність думок щодо її поняття та визначальних характеристик.

Міжнародна правотворчість становить один із різновидів юридичного процесу. Отже, їй характерні основні ознаки та властивості юридичного процесу у цілому. Це може допомогти здобувачам у розумінні цього доволі складного виду діяльності.

Міжнародна правотворчість як будь-який правотворчий юридичний процес полягає у розробленні, зміні та відміні норм міжнародного права та здійснюється виключно уповноваженими правотворчими суб'єктами із застосуванням певних правил та прийомів юридичної техніки.

Міжнародна правотворчість, як і будь-який інший юридичний процес, підпорядковується певним керівним началам – принципам, які б забезпечували системність, ефективність, впорядкованість цієї діяльності. До їхнього числа відносяться принципи міжнародної законності, рівноправності, дотримання національної процедури схвалення державою нової норми міжнародного права, відкритості, наукової обґрунтованості. Бажано, щоб задля покращення результатів міжнародна правотворчість відповідала принципам планування та суворої диференціації правотворчих повноважень, що, однак, є мало ймовірним з огляду на особливості цього процесу у міжнародному праві. З огляду на те, що процес утворення різних джерел міжнародного права дуже відрізняється, можна казати про такі основні різновиди міжнародної правотворчості як договірна та звичаєва міжнародна правотворчість.

Дуже важливо засвоїти, що більшість норм міжнародного права проходить два етапи створення та набуває своєї обов'язковості, тобто стає нормою, саме після надання їм юридичної сили державами на другому етапі (вираження *opinio juris*). Виокремлення двох етапів правотворчості у міжнародному праві (узгодження воľ суб'єктів щодо змісту нормативного припису та надання йому юридичної обов'язковості) допомагає відрізнити її від міжнародної нормотворчості, якій не властивий другий етап.

Розрізнення зазначених вище понять є дуже важливим для визначення суб'єктів, що можуть приймати участь у міжнародній нормо- та правотворчості. Вочевидь, перелік перших є набагато ширшим, адже до традиційних суб'єктів міжнародної правотворчості у вузькому сенсі відносять тільки держави та міжнародні міждержавні організації.

Рекомендована література та нормативні матеріали

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право: Основи теорії: підруч. Київ : Либідь, 2002. 605 с.
2. Гердеген М. Міжнародне право. Київ : К.І.С., 2011. 516 с.
3. Міжнародне публічне право : підручник у 2 т. / В. В. Мицик та ін. Харків : Право, Т.1. Основи теорії. 2020. 416 с.
4. Нігрєєва О.О. Правотворчість у міжнародному праві: окремі питання. *Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації суспільства*: колект. монографія / за ред. В. П. Плавича. Одеса: Фенікс, 2018. С. 267–293.

5. Нігреєва О.О. Про принципи міжнародної правотворчості. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство»*. 2013. Т. 18, Вип. 2 (23). С. 86–96.

6. Нігреєва О. О. Правотворчість у міжнародному праві : до питання про визначення. *Альманах міжнародного права*, 2014, Вип. 4. С. 35–42.

Тема 2. Джерела міжнародного права у контексті міжнародної правотворчості

Лекція

Поняття джерел міжнародного права. Розрізнення джерел міжнародного права та допоміжних засобів врегулювання міжнародних відносин у контексті ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН. Основні ознаки міжнародного договору та міжнародного звичаю та їх співвідношення. Особливості процесу міжнародної договірної правотворчості. Особливості процесу міжнародної звичаєвої правотворчості. Сутність та особливості застосування загальних принципів права для врегулювання міжнародних відносин. Утворення та визначення загальних принципів права Допоміжні засоби врегулювання міжнародних відносин.

Практичне заняття

1. Поняття джерел міжнародного права, їх перелік. Нові «нетрадиційні» джерела.
2. Поняття та основні характеристики міжнародного договору, загальна характеристика міжнародної договірної правотворчості.
3. Поняття та основні характеристики міжнародного звичаю, загальна характеристика і міжнародної звичаєвої правотворчості.
4. Загальні принципи права як джерела міжнародного права, особливості їх утворення та ідентифікації.
5. Допоміжні засоби врегулювання міжнародних відносин: перелік та загальна характеристика.

Контрольні запитання до практичного заняття

1. Як Ви розумієте поняття «джерело права»?
2. Чи ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН дійсно містить перелік джерел міжнародного права?
3. Як міжнародні суди визначають зміст загальних принципів права?
4. Чи рішення міжнародних судів мають прецедентний характер?

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Питання щодо джерел міжнародного права є одним з найбільш дискусійних у його науці. Ця ситуація спричинена різним розумінням терміну «джерело права». Багато хто посилається у цьому питанні на ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, у якій, однак, не зазначено перелік саме джерел міжнародного права, а лише ті засоби, до яких може звертатися суд, розглядаючи справи. З огляду на нечіткість положень статті та нові тенденції розвитку міжнародного права усі частіше можна зустріти пропозиції щодо розширення кола джерел міжнародного права та появи його нових «нетрадиційних» джерел. До них відносять, зокрема, юридичну практику, наукову доктрину, право справедливості, односторонні акти держав та інших суб'єктів міжнародного права, soft law, дипломатичний правовий діалог, багаторівневу кооперацію, гібридні публично-приватні угоди тощо.

Загальновизнаною є точка зору щодо наявності двох джерел міжнародно-правових норм: міжнародного договору та міжнародного звичаю. Поширеною є позиція щодо віднесення до їхнього кола також загальних принципів права та юридично обов'язкових рішень міжнародних організацій.

Міжнародний договір – одне з двох основних джерел міжнародного права. Саме це спричинило формування цілої галузі міжнародного права, присвяченої різноманітним аспектам укладання, дії, зміни та припинення міжнародних договорів.

Здобувачі мають знати основні характеристики міжнародних договорів, розуміти ключові моменти процесу їх укладання, знати суб'єктів, які можуть приймати участь у міжнародній договірній правотворчості.

Міжнародний договір є більш зручною формою вираження та закріплення норм міжнародного права, адже є писаним, чітко визначеним тощо. Проте це не наділяє його вищою юридичною силою порівняно із міжнародним звичаєм. Більш того, незважаючи на незручності і проблеми у застосуванні, норми міжнародного звичаю продовжують регулювати міжнародні відносини, що особливо важливо для тих сфер, у яких не діють міжнародні договори.

Проте міжнародний звичай є дуже специфічним джерелом міжнародного права, з утворенням та функціонуванням якого пов'язана ціла низка теоретичних та практичних проблем. Здобувачі мають знати сутнісні ознаки міжнародного звичаю та розуміти значення ключових елементів (об'єктивного та суб'єктивного), необхідних для його утворення у процесі міжнародної звичаєвої правотворчості.

Не менш складним для розуміння джерелом міжнародного права є загальні принципи права, які не варто плутати з основними принципами міжнародного права, хоча деякі вчені й розглядають останню категорію як різновид першої. У процесі підготовки варто визначитись із різними підходами, які сформувалися у доктрині міжнародного права стосовно

визначення цієї категорії. На окрему увагу заслуговує позиція Міжнародного Суду ООН щодо ідентифікації та застосування загальних принципів. Важливу роль у цьому процесі відіграє також національна практика.

Спосіб правотворчості та інші особливості міжнародного права часто спричиняють ситуацію, коли щодо певних міжнародних відносин, які потребують врегулювання, не існує ані міжнародного договору, ані міжнародного звичаю, які б могли його забезпечити. У такій ситуації суб'єкти зазначених відносин можуть звертатися до допоміжних засобів врегулювання міжнародних відносин, до яких, зокрема, відносять рішення міжнародних організацій та заключні акти міжнародних конференцій, рішення міжнародних судових органів, доктрину міжнародного права, а також односторонні акти держав. Слід розуміти, що деякі вчені розглядають ці засоби або деякі з них як «допоміжні» або «вторинні» джерела міжнародного права. Важливо розуміти особливості утворення та дії зазначених засобів, а також їхнє значення, зокрема, для визначення змісту норм міжнародного права.

Рекомендована література та нормативні матеріали

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право: Основи теорії: підручник. Київ : Либідь, 2002. 605 с.
2. Гердеген М. Міжнародне право. Київ : К.І.С., 2011. 516 с.
3. Київець О. В. У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела : монографія. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. 479 с.
4. Міжнародне публічне право : підручник у 2 т. / В. В. Мицик, та ін. Харків : Право, Т.1. Основи теорії. 2020. 416 с.
5. Нігрєєва О.О. Правотворчість у контексті джерел міжнародного права. *Юридичний вісник*. 2014. №5. С. 157–162.
6. Нігрєєва О.О. Міжнародна звичаєва правотворчість : окремі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 123–128.
7. Нігрєєва О.О. Загальні принципи права як регулятор міжнародних відносин: поняття та визначення. *Правова держава*, 2016. № 24. С. 197–201.
8. Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду 1945 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (Ст. 38 Статуту Міжнародного Суду).

Тема 3. Міжнародна договірنا правотворчість

Лекція

Поняття міжнародного договору, його види. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. Визначення міжнародної договірної

правотворчості та її етапів у контексті стадій укладання міжнародних договорів. Порядок набуття чинності міжнародним договором. Застереження до міжнародних договорів, юридичні наслідки застережень. Зміна міжнародних договорів. Правотворчий ефект тлумачення міжнародних договорів. Підстави визнання міжнародного договору недійсним та способи його припинення. Особливості укладання та дії міжнародних договорів за Законом України «Про міжнародні договори» 2004 р.

Практичне заняття

1. Поняття міжнародного договору, його види.
2. Етапи міжнародної договірної правотворчості, її суб'єкти.
3. Застереження до міжнародних договорів.
4. Особливості тлумачення міжнародних договорів.
5. Підстави визнання міжнародного договору недійсним та способи його припинення.
6. Особливості укладання та дії міжнародних договорів за Законом України «Про міжнародні договори» 2004 р.

Контрольні запитання до практичного заняття

1. Чи існують усні міжнародні договори?
2. На якому етапі міжнародний договір стає юридично обов'язковим для держави?
3. Коли можна вносити застереження до міжнародних договорів?
4. Чим відрізняється денонсація та анулювання міжнародних договорів?

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Міжнародні договори відіграють провідну роль у врегулюванні міжнародних відносин та є одним із основних джерел міжнародного публічного права. Поряд з цим міжнародний договір є й одним із важливих джерел права України. Отже, у процесі підготовки до теми здобувачі мають ознайомитися не тільки із джерелами міжнародного права, такими як: Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р., Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р., але й з відповідним законодавством України, перш за все, Конституцією України (ст. 9 та 18) та Законом України «Про міжнародні договори» 2004 р.

Вивчаючи характеристики міжнародних договорів, необхідно приділити окрему увагу питанню їхньої класифікації, зокрема, вміти пояснити різницю між відкритими та закритими міжнародними договорами, між договорами універсального та міжрегіонального характеру. Правотворчий процес,

зокрема його суб'єкти, у випадку різних видів міжнародних договорів буде мати певні відмінності.

Одним із найважливіших питань теми є питання етапності укладання міжнародних договорів. У цьому аспекті необхідно розуміти значення того чи іншого етапу у процесі набрання міжнародним договором юридичної сили. Зокрема, здобувачі мають знати процедури, за допомогою яких держава може висловити згоду на юридичну обов'язковість міжнародного договору для неї. Найпоширенішою з них є ратифікація договору, однак в Україні це не єдина процедура надання обов'язковості міжнародним угодам. Важливо вміти пояснити, які саме договори підлягають ратифікації в Україні, а які – іншим процедурам. Для повноти відповіді на питання щодо етапів укладання міжнародних договорів здобувачі мають розуміти юридичне значення та наслідки реєстрації міжнародних договорів у Секретаріаті ООН.

Окремо необхідно розглядати питання зміни міжнародних договорів. У цьому зв'язку важливо розрізнявати поняття «застереження» та «поправка».

Важливе значення для врегулювання міжнародних відносин та відіграє правильне тлумачення міжнародних договорів, що іноді навіть має певний правотворчий ефект. Необхідно знати види та засоби тлумачення.

Вивчаючи питання припинення дії міжнародних договорів, важливо розрізнявати його випадки із випадками визнання міжнародного договору недійсним, адже ці ситуації мають цілковито різні юридичні наслідки. Недійсним міжнародний договір може бути визнаний унаслідок дефекту волі, форми, змісту чи суб'єкта. Потрібно надати пояснення та навести приклади цих випадків. У свою чергу, припинення договору може бути вольовим або ж автоматичним. Здобувачі мають перерахувати способи, що належать до цих двох категорій. Зокрема, необхідно пояснити різницю між денонсацією та анулюванням договору.

На завершення теми здобувачі мають вивчити особливості укладання, зміни та припинення міжнародних договорів за Законом України «Про міжнародні договори» 2004 р. та вміти порівняти його положення із положеннями Віденської конвенції 1969 р.

Рекомендована література та нормативні матеріали

1. Київець О. В. У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела : монографія. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 479 с.
2. Міжнародне право. Основні галузі : підручник / В. Г. Буткевич та ін. Київ: Либідь, 2004. 816 с.
3. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. Міжнародне публічне право: підручник. Харків: Право. Т. 2. Основні галузі. 2018. 624 с.
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/995_118

5. Конституція України від 28 червня 1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
6. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004. Дата оновлення: 02.01.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

Тема 4. Міжнародна звичаєва правотворчість

Лекція

Поняття міжнародного звичаю, його види. Визначення міжнародної звичаєвої правотворчості та її етапів. Проблеми утворення та застосування міжнародних звичаїв. «Об'єктивний» та «суб'єктивний» елементи міжнародного звичаю. «Миттєві» звичаї. Розрізнення міжнародних звичаїв та узвичаєнь. Значення практики «того, хто постійного заперечує» для утворення міжнародних звичаїв. Докази існування міжнародних звичаїв. Вплив, який створюють міжнародні звичаї на національне законодавство України

Практичне заняття

1. Поняття міжнародного звичаю.
2. Особливості утворення міжнародних звичаїв.
3. Докази існування міжнародного звичаю.
4. Імплементация міжнародних звичаїв у національному правопорядку.

Контрольні запитання до практичного заняття

1. Коли виникає міжнародний звичай?
2. У чому значення практики «того, хто постійного заперечує»?
3. Чим відрізняються міжнародні звичаї та узвичаєння?
4. Чи міжнародні звичаї є обов'язковими для дотримання в Україні?

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Міжнародна правотворчість являє собою широкий за своїми проявами, сферами впливу та суб'єктивним колом процес. У класичному розумінні норми міжнародних звичаїв, як і норми міжнародних договорів, мають проходити два основні етапи формування із тим, щоб отримати силу юридично-обов'язкового правила поведінки у міжнародних відносинах.

На першому етапі відбувається формування самого правила поведінки, тобто норми, яка, однак, ще немає статусу правової. Це так званий «об'єктивний» елемент у структурі міжнародного звичаю, для формування якого необхідно, аби певна одноманітна поведінка суб'єктів міжнародного

права у аналогічних ситуаціях мала місце протягом достатньо довгого проміжку часу. Часто результатом такої поведінки стає так зване міжнародне узвичаєння, що не маючи юридичної обов'язковості, у той самий час становить норму поведінки, недодержання якої у міжнародних відносинах може розглядатися як недружній акт та викликати певні форми протесту.

Слід враховувати, що традиційно міжнародні звичаї вважаються результатом загальної практики. Із цим пов'язана практика «того, хто постійного заперечує», завдяки якій певні держави намагаються протидіяти утворенню невідгідних для них звичаїв. Її значимість, однак, усе частіше піддається критиці.

Другим, обов'язковим для формування саме правової норми, є етап, на якому до «об'єктивного» елементу міжнародного звичаю додають так звані «суб'єктивний» елемент – згоду суб'єктів міжнародного права на надання вже сформованій міжнародній звичаєвій нормі поведінки характеру юридично-обов'язкової. На цьому етапі відбувається перетворення просто звичаю на звичай правовий.

Окремо у цьому контексті слід розглядати так звані «миттєві» звичаї, чиє існування обґрунтовують деякі дослідники, на думку яких, вони створюються не тривалою практикою, а визнанням правил, як таких, у тому чи іншому акті. Наприклад, мова йде про низку звичаїв у міжнародному космічному праві.

Варто пам'ятати, що відсутність регламентованої процедури утворення міжнародних звичаїв призводить до неоднозначного розуміння цих двох елементів як у міжнародній судовій практиці, так і у наукових працях різних вчених. Дуже часто між державами виникають суперечки стосовно змісту або навіть існування міжнародних звичаїв. У цьому зв'язу здобувачі мають знати, що може вважатися доказом існування міжнародних звичаїв.

Важливо розуміти, що відсутність безпосереднього визнання обов'язковості міжнародних звичаїв у Конституції України не означає, що наша держава не зобов'язана їх дотримуватися. Міжнародні звичаї, за винятком регіональних, є загальнообов'язковими, а отже, обов'язково мають виконуватися та враховуватися при розробленні національного законодавства.

Рекомендована література та нормативні матеріали

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право: Основи теорії: підручник Київ: Либідь, 2002. 605 с.
2. Гердеген М. Міжнародне право. Київ: К.І.С., 2011. 516 с.
3. Міжнародне публічне право : підручник у 2 т. / В. В. Мицик та ін. Харків : Право. Т.1. Основи теорії. 2020.416 с.
4. Нігрєєва О.О. Правотворчість у міжнародному праві: окремі питання: *Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації*

суспільства: кол. монографія / за ред. В. П. Плавича. Одеса: Фенікс, 2018. С. 267–293.

5. Нігрєєва О.О. Міжнародна звичаєва правотворчість : окремі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 123–128.

6. Щокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Право, 2012. 456 с.

Тема 5. Роль міжнародних судів у процесах міжнародної правотворчості

Лекція

Міжнародний суд та арбітраж: поняття, спільне та відмінне. Види міжнародних судових інституцій. Класичний підхід до розуміння сутності та ролі рішень міжнародних судів у міжнародному праві. Особливості впливу практики міжнародних судів на формування норм міжнародного права. Проблема прецедентного значення рішень міжнародних судів. Значення рішень Міжнародного Суду ООН у контексті формування міжнародних звичаїв, розвитку концепції норм *jus cogens* та зобов'язань *erga omnes*. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі *Barcelona Traction*. Особливості застосування принципу *ex aequo et bono* у процесі вирішення міжнародних спорів. Практика Європейського суду з прав людини, яка визнана джерелом національного права України.

Практичне заняття

1. Міжнародний суд та арбітраж: поняття, спільне та відмінне. Види міжнародних судових інституцій.
2. Значення рішень міжнародних судів у міжнародному праві, їхній правотворчий ефект.
3. Норми *jus cogens* та зобов'язання *erga omnes* у контексті міжнародної судової правотворчості.
4. Застосування принципу *ex aequo et bono* у процесі вирішення міжнародних спорів.

Контрольні запитання до практичного заняття

1. Чи носять рішення міжнародних судів прецедентний характер? Якщо так, у чому він проявляється?
2. Як виникають норми *jus cogens*?
3. Що таке зобов'язання *erga omnes*?
4. Яка роль рішень Міжнародного Суду ООН у контексті формування міжнародних звичаїв?

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Серед багатьох цікавих та дискусійних моментів, пов'язаних із міжнародною правотворчістю, на особливу увагу заслуговує місце у ній рішень міжнародних судових органів. Протягом майже всього ХХ сторіччя у науці та практиці міжнародного права заперечували можливість застосування судових прецедентів як джерел міжнародного права. Особливо цей підхід підтримувався радянською доктриною. Західні фахівці не були такими одностайними. Однак у цілому західна наука міжнародного права схилилася до непрецедентного характеру міжнародного судового процесу та дуже стримано висловлювалася щодо правотворчого ефекту судових рішень, адже самі міжнародні судові інституції, й перш за все Міжнародний Суд ООН, не були послідовними у використанні своїх попередніх рішень. Але із розвитком міжнародного правосуддя ситуація почала стрімко змінюватися. Твердження про відсутність судових прецедентів у міжнародному праві більш не є таким однозначним, особливо останнім часом, враховуючи стрімке зростання кількості міжнародних судових інституцій як універсального, так і регіонального характеру. Більш того, наявна велика кількість публікацій, що демонструє твердження про те, що судові рішення є джерелом міжнародного права, а міжнародні судові інституції – одними із правотворчих суб'єктів.

Разом із тим ситуація є дещо відмінною для різних міжнародних судових інституцій, а також стосовно судових рішень внутрішнього та зовнішнього походження. У цьому контексті важливо знати відмінності між міжнародними судами та арбітражами, а також орієнтуватись у різновидах сучасних міжнародних судових інституцій.

Варто звернути увагу на те, що провідну роль у міжнародному правотворчому процесі відіграє Міжнародний Суд ООН. Це особливою мірою стосується розвитку концепцій норм *jus cogens* та зобов'язань *erga omnes*, ідентифікація яких наразі відбувається майже виключно завдяки його рішенням. На окрему увагу заслуговує застосування судами принципу *ex aequo et bono* у процесі вирішення міжнародних спорів. У процесі підготовки варто звернути увагу на відмінності цього принципу від принципу права справедливості (*equity*).

Рекомендована література та нормативні матеріали

1. Гердеген М. Міжнародне право. Київ: К.І.С., 2011. 516 с.
2. Міжнародне публічне право: підручник у 2 т. / В. В. Мицик та ін. Харків : Право. Т.1. Основи теорії. 2020. 416 с.
3. Нігрєєва О. О. Застосування принципу *ex aequo et bono* у контексті міжнародної правотворчості: *Матеріали 74-ї наукової конференції проф.-*

викл. складу Одес. нац. ун-ту імені І. І. Мечникова. Одеса: Фенікс, 2019. С. 66–69.

4. Нігрєєва О.О. Судові рішення у системі джерел міжнародного права: зміна концепту. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство»*. 2014. Т. 19. Вип. 2 (23). С. 80–86.

5. Нігрєєва О. О. Види зобов'язань erga omnes у сучасному міжнародному праві. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 1. С. 162–170.

6. Нігрєєва О. О. Щодо сутнісних ознак зобов'язань erga omnes. *Альманах міжнародного права*. 2021. Вип. 25. С. 29–37.

Тема 6. «М'яке право» та інші юридичні засоби врегулювання міжнародних відносин

Лекція

Підходи до визначення «м'якого права» та його складових. Особливості його формування та впливу на процес регулювання міжнародних відносин. Розрізнення обов'язкових та рекомендаційних рішень міжнародних організацій. Застосування норм «м'якого права» у процесі наукових досліджень для формування пропозицій щодо вдосконалення як міжнародно-правового, так і внутрішньодержавного правового регулювання суспільних відносин. Правотворче значення односторонніх актів держав. Місце наукової доктрини у нормотворчих процесах в міжнародному та національному праві України.

Практичне заняття

1. Поняття та функції «м'якого права».
2. Обов'язкові та рекомендаційні рішення міжнародних організацій.
3. Односторонні акти держав: види та значення для утворення міжнародних зобов'язань.
4. Наукова доктрина як допоміжний засіб встановлення змісту норм міжнародного права.

Контрольні запитання до практичного заняття

1. Які особливості формування «м'якого права» та його впливу на процес регулювання міжнародних відносин?
2. Які міжнародні акти відносяться до «м'якого права»?
3. У чому полягає правотворче значення односторонніх актів держав?
4. Як наукова доктрина впливає на утворення норм міжнародного права?

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Сучасна система міжнародного права, зважаючи на свою статичність та складні механізми правотворчості, усе частіше демонструє неспроможність швидко та ефективно задовольняти потреби міжнародного співтовариства. У цій ситуації актори міжнародної системи, як публічного, так і приватного характеру, намагаються віднайти більш дієві інструменти. Саме до таких механізмів можна віднести так зване «м'яке право» або ж *soft law*.

Концепція *soft law* не є цілком юридичною, а отже, не може розглядатися та визначатися виключно у контексті міжнародного права та його інструментарію. Наразі у найбільш широкому сенсі під терміном «м'яке право» розуміють сукупність різнорідних норм, як правового, так і неправового характеру, що можуть міститися, як у міжнародних договорах, так і в рішеннях міжнародних організацій та інших актах, якщо вони не встановлюють чітких юридичних прав та обов'язків держав й інших суб'єктів міжнародного права. До них відносять норми, що містяться у необов'язкових частинах міжнародних договорів або ж міжнародних договорах, які ще не набрали чинності, рішеннях міжнародних судових органів та рішеннях міжнародних організацій і конференцій. Хоча найбільш широко визнане віднесення до «м'якого права» саме останньої групи рішень.

У цьому зв'язку важливо розмежовувати рекомендаційні, якими є переважна більшість рішень міжнародних організацій, та їхні обов'язкові рішення, які можна вважати повноцінним джерелом міжнародного права.

Важливу роль у процесах міжнародної правотворчості відіграють односторонні акти держав, які хоч і не є джерелом норм, але можуть слугувати доказом їх існування та містити зобов'язання держав. Потрібно знати їх види та розуміти значення принципу естоппеля, що вимагає послідовності у поведінці держави.

Нарешті, слід приділити увагу такому допоміжному засобу встановлення змісту норм міжнародного права як «доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй», що зіграли життєво важливу роль у розвитку міжнародного права, особливо у роки його становлення. Певна їхня значущість зберігається й наразі, про що свідчать численні посилання на наукові праці, наприклад, у рішеннях міжнародних судів та арбітражі. Звісно, вага наукових праць варіюється в залежності від стану галузі міжнародного права, якої вони стосуються, адже чим більш кодифікованою та врегульованою у міжнародних договорах вона є, тим менше у ній залишається простору для наукових дискусій.

Рекомендована література та нормативні матеріали

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право: Основи теорії: підручник. Київ : Либідь, 2002. 605 с.

2. Карлюга Є. К. «М'яке право» як регулятор міжнародних відносин: теоретичні та практичні аспекти: дипломна робота ... магістр: 081. Одеса, 2021. 103 с.
3. Мельник С. А. Односторонние акты государств в современном международном праве. Одесса: Феникс, 2011. 336 с.
4. Міжнародне публічне право: підручник у 2 т. / В. В. Мицик та ін. Харків : Право. Т.1. Основи теорії. 2020. 416 с.
5. Нігреєва О. О. «М'яке право» у міжнародній системі: до питання про зміст та функції. *Правова держава*. 2018. № 30. С.147–153.
6. Стрельцова Є. Д. М'яке міжнародне право як інструмент міжнародно-правової уніфікації. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 6 (34). С. 223–226.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Поняття міжнародної правотворчості та її відмінності від міжнародної нормотворчості.
2. Принципи міжнародної правотворчості.
3. Етапи міжнародного правотворчого процесу.
4. Види міжнародної правотворчості.
5. Суб'єкти міжнародної правотворчості.
6. Поняття джерел міжнародного права та їх види.
7. Основні тенденції щодо розуміння джерел міжнародного права.
8. Нові «нетрадиційні» джерела міжнародного права.
9. Особливості процесу укладання міжнародного договору.
10. Форми вираження згоди держави на юридичну обов'язковість для неї міжнародного договору.
11. Порядок набуття чинності міжнародним договором.
12. Важливість застережень до міжнародних договорів та їх юридичні наслідки.
13. Порядок внесення змін до міжнародних договорів.
14. Поняття імплементації міжнародного договору та її особливості на міжнародному та національному рівнях.
15. Підстави визнання міжнародного договору недійсним.
16. Способи припинення дії міжнародних договорів.
17. Особливості утворення міжнародних звичаїв.
18. «Приховані» процеси міжнародної звичаєвої правотворчості.
19. Особливості застосування загальних принципів права для врегулювання міжнародних відносин;
20. Допоміжні засоби врегулювання міжнародних відносин.
21. Сутність та роль рішень міжнародних судів у міжнародному праві.
22. Види міжнародних судів та арбітражі.
23. Особливості впливу практики міжнародних судів на формування норм міжнародного права.
24. Концепції норм *jus cogens* та зобов'язань *erga omnes*.
25. Особливості застосування принципу *ex aequo et bono* у процесі вирішення міжнародних спорів.
26. Різні підходи до визначення «м'якого права».
27. Різні акти «м'якого права» та їх вплив на процес регулювання міжнародних відносин.
28. Правотворче значення односторонніх актів держав.
29. Місце та роль наукової доктрини у нормотворчих процесах в міжнародному та національному праві України.
30. Роль держави у міжнародних правотворчих процесах.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

I. Нормативні джерела

1. Міжнародні акти

1. Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_a04
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. (ратифікована із застереженням і заявою Президією Верховної Ради УРСР 14.04.1986). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/995_118
3. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р. (ратифікована Постановою Верховної Ради України № 2608-ХІІ від 17.09.1992). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_185
4. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р. : Прийнята 24.10.1970 Резолюцією № 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_569
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. (ратифікована Президією Верховної Ради УРСР 03.08.1954). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004 .
7. Проект кодексу злочинів проти миру та безпеки людства 1996 р.: Робота Комісії міжнародного права. URL : <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213622155c003>.
8. Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду 1945 р. (ратифікований Указом Президії Верховної Ради СРСР 20.08.1945) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010
9. Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine): Judgment of the International Court of Justice of 2009. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=95&case=132&code=ru&p3=5> .
10. The Final Report of the Arbitration Panel on “Restrictions applied by Ukraine on exports of certain wood products to the European Union” (“Ukraine-Wood products”) of 11 December 2020. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/december/tradoc_159181.pdf

2. Національне законодавство

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990. Відомості Верховної Ради України. 1990. № 31. С. 420
2. Конституція України від 28.06.1996 (дата оновлення: 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 (дата оновлення: 02.12.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
4. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 (редакція від 11.04.2021). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

II. Основна література

1. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право: підручник. Київ : Фенікс, 2018. 762 с.
2. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харків, 2020. 544 с.
3. Гердеген М. Міжнародне право / Гердеген М. Перек. з нім. 9-го вид., перероб. і доп. К. : К.І.С., 2011. 516 с.
4. Київець О. В. У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела: монографія. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 479 с. Міжнародне публічне право : підручник у 2 т. / В. В. Мицик, та ін. Харків : Право, 2020. Т.1. Основи теорії. 416 с.
5. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. Міжнародне публічне право: підручник. Харків : Право. Т. 2. Основні галузі. 2020. 624 с.
6. Міжнародне публічне право: підручник: у 3 т. / Антипенко В. Ф. та ін. Київ: НАУ, 2012. Т. 1. 420 с.
7. Нігрєєва О. О. Правотворчість у міжнародному праві: окремі питання: *Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації суспільства*: колект. монографія; за ред. В. П. Плавича. Одеса: Фенікс, 2018. С. 267–293.
8. Нігрєєва О. О. Теорія та практика міжнародної правотворчості: методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни для здобувачів третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. - Одеса, ФОП Жмай О. В., 2021 г. 28 с.
9. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право: підручник. Одеса : Право, 2020. 648 с.
10. Щокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії та практики: монографія. Харків: Право, 2012. 456 с.

III. Додаткова література

1. Ващенко В. А. Денонсація міжнародних договорів в теорії та практиці сучасного міжнародного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2019. 223 с.
2. Герасимчук Н. В. Функції міжнародних інституцій у підвищенні ефективності міжнародно-правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2016. 228 с.
3. Карлюга Є. К. «М'яке право» як регулятор міжнародних відносин: теоретичні та практичні аспекти: дипломна робота ... магістр: 081. Одеса, 2021. 103 с.
4. Мануїлова А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: дис. ... д-ра філософії: 293. Одеса, 2021. 250 с.
5. Нігреєва О. О. Правотворчість у міжнародному праві: до питання про визначення. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 4. С. 35–42.
6. Нігреєва О. О. International Law-making Subjects in a Changing World. *Legea si Viata*. 2014. № 8/3. Р. 104–106.
7. Нігреєва О. О. International Courts in the International Law-making Process. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство»*. 2014. Т. 19, Вип. 4 (25). С. 35–46.
8. Нігреєва О. О. Міжнародна звичаєва правотворчість: окремі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 123–128.
9. Нігреєва О. О. «М'яке право» у міжнародній системі: до питання про зміст та функції. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 147–153
10. Стрельцова Є. Д. М'яке міжнародне право як інструмент міжнародно-правової уніфікації. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 6 (34). С. 223–226.
11. Стрельцова Є. Д. Теорія і практика уніфікації міжнародного права в умовах глобалізації (міжнародний та національно-правовий аспекти): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2020. 42 с.

Електронні інформаційні ресурси

7. Офіційний сайт ООН: www.un.org
8. Офіційний сайт Ради Безпеки ООН: <http://www.un.org/ru/sc/>
9. Офіційний сайт Міжнародного Суду ООН: <http://www.un.org/ru/icj/>
10. Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду: <http://www.icc-spi.int/Pages/default.aspx>
11. Офіційний сайт Верховної Ради України: <http://www.rada.gov.ua>
12. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України: <http://mfa.gov.ua/ua>
13. Відомості Верховної Ради України.
14. Урядовий кур'єр.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Методи навчання:

У процесі вивчення навчальної дисципліни використовуються наступні методи навчання:

словесні методи: лекція, розповідь, бесіда, пояснення, дискусія, обговорення проблемних ситуацій;

практичні методи: розв'язання практичних задач (в т.ч. розрахункових), виконання ситуаційних вправ та обговорення проблемних ситуацій.

Поточний контроль:

усний контроль: індивідуальне / фронтальне опитування за питаннями відповідної теми;

письмовий контроль: оцінювання розв'язання практичних задач, оцінювання розв'язання ситуаційних вправ та проблемних ситуацій;

тестовий контроль: оцінювання поточного тестування за темами.

Періодичний контроль:

тестовий контроль: оцінювання контрольних робіт за змістовними модулями (тестування).

Підсумковий контроль: залік.

ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за різними видами роботи

Вид роботи	Кількість балів
Поточний контроль:	
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	від 0 до 2
Виконання рефератів за однією із запропонованих тем: доповідь та демонстрація презентації	від 0 до 4
Розв'язання практичних задач, ситуаційних вправ та проблемних ситуацій	від 0 до 5
Поточне тестування за темами	від 0 до 3
Періодичний контроль:	
Контрольна робота за змістовними модулями у формі тестування	Від 0 до 10

Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	0 балів	Здобувач не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання, незацікавлений у вивченні матеріалу; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і літературних джерел.
	1 бал	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає і задає питання; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел; показує

		невміння публічно представляти матеріал.
	2 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє глибокі знання, дає повні та детальні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до певної проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні приклади; вміє знаходити найбільш адекватні форми розв'язання суперечностей; здатний публічно представити матеріал.
Виконання рефератів за однією із запропонованих тем: доповідь та демонстрація презентації	0 балів	Не зараховуються реферати (доповіді) та презентації, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет.
	1 бал	Доповідь та презентація виконані самостійно, проте не опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз дано описово, змістовний матеріал представлений схематично, у висновку сформульовані загальні висновки (або вони взагалі відсутні), тема не розкрита, робота не відповідає вимогам.
	2 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, але усно здобувач пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита із незначними прогалинами, інформація у презентації подана з посиланням на джерела, однак вони оформлені із помилками.
	3 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам, опрацьована актуальність теми із зазначенням невирішених раніше аспектів, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані самостійні висновки, тема загалом розкрита, інформація у презентації подана із використанням самостійно розроблених схем, малюнків, графіків, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
	4 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно та оригінально, оформлення відповідає вимогам, актуальність теми повністю розкрита із зазначенням невирішених раніше аспектів, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза власного дослідження, метод відповідає тематиці та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач вільно презентує матеріал; зміст презентації не перевантажений

		слайдами з текстовим матеріалом; у висновку сформульовані самостійні ґрунтовні судження, підкріплені фактичними доказами та розрахунками, інформація на слайдах подана переважно схематично із використанням самостійно розроблених малюнків, графіків, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
Розв'язання практичних задач, ситуаційних вправ та проблемних ситуацій	0 балів	Здобувач практичну задачу, ситуаційну вправу, проблемну ситуацію не виконав.
	1 бал	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, але недостатньо розкрив сутність, допускаючи при цьому суттєві неточності; відсутні сформовані вміння та навички дослідження і обґрунтування висновків; використано обмежену кількість джерел.
	2 бали	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, але демонструє фрагментарні знання предмету вивчення і дослідження, має ускладнення щодо виділення суттєвих його ознак, виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків; використано обмежену кількість джерел.
	3 бали	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, у повній мірі демонструє знання предмету вивчення, чітко описує суттєві його ознаки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки і формулює висновки; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
	4 бали	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, у повній мірі обґрунтовує обрані методи та інструменти дослідження, повно і чітко представляє основні теоретичні поняття для аналізу практичного матеріалу; в аналітичній / розрахунковій частині надає повноцінний аналіз проблеми, що досліджується, її всебічне висвітлення, у висновку формулює розгорнуті висновки, окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
5 балів	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, у повній мірі демонструє володіння навичками наукового дослідження; виявляє самостійність у підборі, аналізі та узагальненні відповідної статистичної та аналітичної інформації; із розглянутої проблеми робить чіткі вірні висновки. Здобувач виконує задачу, розв'язує ситуаційну вправу, проблемну ситуацію з творчим підходом, використовуючи нешаблонні фрази, демонструє розгорнуте, цікаве бачення, яке відрізняється власними роздумами,	

		висновками; окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
Поточне тестування за темами	0 балів	Тестування не виконано.
	1 бал	Тестування виконано в повному обсязі, не менш ніж 33% відповідей є правильними, відповіді на відкриті питання - не логічні, з явними суттєвими помилками у визначеннях.
	2 бали	Тестування виконано в повному обсязі, не менш ніж 66% відповідей на запитання є правильними, відповіді на відкриті питання - загалом правильні, проте наявні деякі помилки у визначеннях.
	3 бали	Тестування виконано в повному обсязі, всі 100% відповідей на запитання є правильними, відповіді на відкриті питання – повні та обґрунтовані.
Контрольна робота за змістовними модулями у формі тестування	0 балів	Відповідь на запитання неправильна.
	0,4 бали	Відповідь на запитання правильна.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ ЗДОБУВАЧІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Поточний та періодичний контроль						Сума
Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2		Змістовий модуль 3		
T1	T2	T3	T4	T5	T6	
12	12	12	12	12	10	
Контрольна робота * за змістовним модулем 1: 0 - 10		Контрольна робота * за змістовним модулем 1: 0 - 10		Контрольна робота * за змістовним модулем 1: 0 - 10		100

T1, T2 ... T5 – теми лекцій

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90 - 100	A	зараховано
85 - 89	B	
75 - 84	C	
70 - 74	D	
60 - 69	E	
35 - 59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
0 - 34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Навчальне видання

Нігреєва Олена Олександрівна

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції

**Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Економіко-правовий факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058**